

Великий Чапельський під

Імена та адреси укладачів інформаційного листа рамсарського ВБУ:

Гавриленко Віктор Семенович, к.б.н., директор, Біосферний заповідник «Асканія–Нова» ім. Фрідріха Фальц-Фейна, вул. Фрунзе, 13, смт. Асканія–Нова, Чаплинський район, Херсонська обл., 75230, тел.: (05538) 611 40, 612 32, 612 86, e-mail: bp_askania-nova@chap.hs.ukrtel.net;

Стеценко Микола Пилипович, перший заступник начальника державної служби заповідної справи, Мінприроди України, вул. Урицького, 35, м. Київ, 01601, тел.: (044) 451 5904, E-mail: parks@parks.freenet.kiev.ua.

Дата підготовки опису: 7 квітня 2003 р.

Географічні координати: 46°08' пн. ш., 33°25' сх. д.

Розташування: Херсонська область, Чаплинський район, поряд з смт. Асканія–Нова (3,5 тис. жителів); за 50 км на південний схід від м. Нова Каховка (60 тис. жителів) та близько 100 км на схід від обласного центру м. Херсон (майже 400 тис. жителів).

Висота над рівнем моря: середня – 24 м

Площа: 2359 га

Короткий опис: Великий Чапельський під утворився у степовій улоговині. Площа вкритої водою території залежить від сезонної кількості опадів у вигляді снігу та дощу. Вода надходить також з артезіанських свердловин. З періодичністю 12 років вкрита водою площа вона розширюється від 4 га до 1300 га. Під час осінніх та весняних міграцій на території угіддя реєструються десятки тисяч, в окремі роки – й сотні тисяч птахів, зокрема гуска білолоба *Anser albifrons* (20–100 тис. особин), журавель сірий *Grus grus* (6–42 тис. ос.), казарка червоновола *Rufibrenta ruficollis* (150–300 ос.), огар *Tadorna ferruginea* (550–1170 ос.). Вдень птахи годуються на сільськогосподарських угіддях та прилеглих ділянках степу, вночі повертаються до угіддя на відпочинок. На території угіддя розташовані ставки місцевого зоопарку, що живляться підземною артезіанською водою і тому не замерзають узимку. Вони забезпечують зимівлю до 40 тис. особин гуски білолобої *Anser albifrons*, 5–16 тис. особин крижня *Anas platyrhynchos* тощо. Угіддя знаходиться у заповідній зоні біосферного заповідника «Асканія–Нова».

Рамсарські критерії: 2, 3, 4, 5, 6

Обґрунтування рамсарських критеріїв:

(2) У межах угіддя влітку щорічно реєструються рідкісні, вразливі та загрозливі види птахів.

(3) Територія угіддя є єдиним в Україні екоотопом зіркоплідника частухоподібного *Damasonium alisma* (*Alisma damasonium*). Навесні квітує рідкісний вид – скіфський тюльпан *Tulipa scythica*. У центральних частинах угіддя, де постійно є вода, зростають ендемічні види рослин.

(4) Десятки тисяч, а в окремі роки і сотні тисяч птахів зупиняються тут під час осінніх та весняних міграцій.

(5) Угіддя регулярно підтримує знаходження сірого журавля *Grus grus* (6–42 тис. особин) та білолобої гуски *Anser albifrons* (20–100 тис. особин).

(6) Угіддя підтримує під час міграцій більш ніж 1% особин популяцій білолобої гуски *Anser albifrons*, сірого журавля *Grus grus*, огаря *Tadorna ferruginea* (500–1200 особин).

Фізична та біогеографічна характеристики: Відповідно до класифікації Бернської конвенції угіддя відноситься до Степового біогеографічного регіону; за геоботанічним районуванням України – до Причорноморської (Понтичної) степової провінції Європейсько-Азіатської степової області.

Фізичні особливості ВБУ: Угіддя представляє собою депресію шириною 4 км та довжиною 6 км, що утворилася внаслідок численних трансгресій стародавніх морів і трансформації лесових порід. Ґрунти – характерні південні чорноземи і темно-каштанові, у пониженнях – глейо-солодові лучні. Місцевість відноситься до континентальної області помірного клімату.

Характерним є жарке посушливе літо та м'яка нестійка зима. Середньорічна температура повітря становить +9,5 °С, середньорічна сума опадів – у середньому 400 мм, з коливанням від 164 мм, зареєстрованим у 1943 р., до 703 мм, зареєстрованим у 1997 році. Угіддя живиться водою за рахунок атмосферних опадів. З кінця ХІХ ст. у центральну частину угіддя штучно подається вода з артезіанських свердловин, за рахунок чого створився ставок, який не пересихає впродовж року. Навесні після танення снігу та під час сильних дощів у вибалках утворюються тимчасові заболочені ділянки. Рівень води на постійно вкритих водою ділянках коливається від 0,7 до 1,2 метра.

Фізичні особливості водозбірної території: Територією водозбору є безпосередньо територія угіддя та схили навколо нього, вода з яких стікає балками до центральної частини. Загальна площа водозбору не перевищує 70 км². Додатковим джерелом живлення угіддя є вода з артезіанських свердловин.

Гідрологічна цінність: Виходи підземних джерел на поверхні угіддя відсутні. Повені контролювати не треба, бо затоплення, як правило, не виходить за межі угіддя. Є характерним глибоке залягання підземних вод: перший водоносний горизонт знаходиться на глибині 18–30 м, наступний (артезіанський) – у понтичних пористих вапняках глибше 45 м.

Тип ВБУ: Р, 2, N, Тр

Екологічні особливості: Для угіддя характерна водно-болотна рослинність з домінуванням ряски малої *Lemna minor*. На пересихаючих ділянках формуються тимчасові ценози з лучно-болотяних травостоїв, в яких переважають костриця *Festuca* + *Phalacrachena inuloides*, а також ценози із домінуванням типчакової рослинності.

Цінна флора: У центральних частинах угіддя, де постійно є вода, зростають ендемічні види рослин: деревії чорноморський *Achillea euxina*, заплавний *A. inundata* та подовий *A. micranthoides*, солонечник Новопокровського *Galatella novopokrovskii*, лисонасінник омановидний *Phalacrachena inuloides*, гірчак скіфський *Polygonum scythicum*, псамофілієла степова *Psammophiliella stepposa*, червець сиваський *Scleranthus syvaschycus*, пирій подовий *Elytrigia pseudocaesia*, залізник скіфський *Phlomis scythica*, тюльпан скіфський *Tulipa scythica*. На степових підвищеннях домінують вологолюбні кореневищні злаки: пирій подовий *Agropyron repens*, стоколос безостий *Bromopsis inermis*, тонконіг вузьколистий *Poa angustifolia* і бекманія звичайна *Beckmannia eruciformis*, а також осокові.

Цінна фауна: Птахи: В межах угіддя роблять гнізда кулик-довгоніг *Himantopus himantopus* (до 20 пар), галагаз *Tadorna tadorna* та огар *T. ferruginea*. Десятки тисяч, а в окремі роки і сотні тисяч птахів зупиняються тут під час осінніх та весняних міграцій, зокрема гуска білолоба *Anser albifrons* (20–100 тис. особин), журавель сирій *Grus grus* (6–42 тис. ос.), казарка червоновола *Rufibrenta ruficollis* (150–300 ос.), огар *Tadorna ferruginea* (550–1170 ос.). Птахи живляться на сільськогосподарських угіддях та степових ділянках вдень, а вночі повертаються відпочивати до Великого Чапельського поду. У східній частині угіддя знаходяться штучні незамерзаючі ставки зоопарку «Асканія–Нова» площею 13 га, які забезпечують зимівлю до 40 тис. особин гуски білолобої *Anser albifrons*, 5–16 тис. особин крижня *Anas platyrhynchos* тощо.

Соціальні та культурні цінності: Поряд з угіддям є зоопарк «Асканія–Нова» та дендропарк. Зоопарк був заснований у 1874 р. і спеціалізується на розведенні видів копитних тварин степів, саван, пустель і гірських районів (близько 900 голів), навколводних птахів та рідкісних пернатих (17 видів з Червоної книги України) зони Степу (всього у зоопарку утримуються 78 видів птахів і 34 види ссавців). На території дендропарку знаходиться більше 1000 видів і різновидів дерев. У межах степових ділянок заповідника зберігаються історичні пам'ятки культури – 17 скульптур кам'яних баб (жінок-воїнів), що належать до Х століття н.е. – часів проживання половецьких племен.

Землеволодіння: ВБУ: Державна форма власності. Землі передано у постійне користування адміністрації Біосферного заповідника «Асканія–Нова» ім. Фрідріха Фальц-Фейна, яка має Акт на право постійного користування. Прилеглі землі: Державна форма власності. Землі передано у постійне користування Біосферного заповідника «Асканія–Нова» (у межах

заповідної зони), Інституту тваринництва степових районів «Асканія–Нова», Інституту олійних культур Української академії аграрних наук. Приватна форма власності (сільськогосподарські угіддя) у межах буферної зони та зони антропогенних ландшафтів.

Поточне землекористування: ВБУ: Територія угіддя відноситься до заповідної зони біосферного заповідника. Відповідно до чинного національного законодавства здійснюються наукові дослідження, моніторинг птахів, природоохоронні заходи. Відвідування угіддя є можливим тільки за спеціальними дозволами і згідно з лімітами, затвердженими Мінприроди України. Прилегли землі: Мають різний природоохоронний статус. Тут здійснюються наукові дослідження, природоохоронні заходи, відвідування зоопарку «Асканія–Нова», дендропарку і степових ділянок екологічними стежками біосферного заповідника, сільськогосподарська діяльність на приватних землях, землях Інституту тваринництва степових районів «Асканія–Нова» та Інституту олійних культур.

Чинники (минулі, сучасні або потенційні), несприятливі для угіддя, в т. ч. зміни у природокористуванні або проекти розвитку: Для угіддя характерне циклічне з періодом 12 років зменшення водності, що впливає на поширення водно-болотної рослинності. Існує фактор турбування птахів через наукові дослідження, екскурсії тощо. Негативний вплив здійснюють реакліматизовані види копитних ссавців, що мешкають на суміжних ділянках. Навколо угіддя – полювання та розорювання балок, якими вода стікає до угіддя.

Вжиті природоохоронні заходи: Відповідно до Указу Президента України від 26.11.1993 р. № 563/93 на базі природного заповідника, створеного у 1898 р., засновано Біосферний заповідник «Асканія–Нова» загальною площею 33397,60 га. Територія угіддя знаходиться у межах заповідної зони біосферного заповідника. Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття здійснюється відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» (1992) та Положення про Біосферний заповідник «Асканія–Нова» (1994).

Запропоновані, але ще не виконані природоохоронні заходи: Проект організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об'єктів Біосферного заповідника «Асканія–Нова» заплановано розробити у 2003–2004 рр. Буде розроблено спеціальний менеджмент-план водно-болотного угіддя міжнародного значення.

Окрім цього, планується розробити та впровадити заходи щодо зменшення впливу мисливської діяльності, яка здійснюється поза межами біосферного заповідника, а також механізми компенсації шкоди, заподіяної землевласникам мігруючими зграями птахів (через живлення на посівах), у тому числі рідкісними – сірим журавлем та огарем.

Проведені наукові дослідження: Біосферний заповідник «Асканія–Нова», на території якого знаходиться угіддя, є науково-дослідною установою Української аграрної академії наук. Науковим куратором заповідника є Інститут агроєкології та біотехнології Української академії аграрних наук. У штаті біосферного заповідника – 20 наукових співробітників, які працюють у лабораторіях біомоніторингу і заповідного степу; збереження різноманіття диких тварин; дендрологічного парку. Серед головних напрямів досліджень: моніторинг стану збереження біологічного та ландшафтного різноманіття в рамках виконання щорічної програми Літопису природи; дослідження екології рідкісних та зникаючих видів, їх розведення у вільних та напіввільних умовах, ренатуралізація видів у природні умови, інтродукція деревної рослинності в посушливих регіонах.

Сучасний стан екологічної освіти, просвіти, інформування та виховання: У штаті Біосферного заповідника «Асканія–Нова» є сектор екологічної пропаганди, який здійснює функції регіонального еколого-освітнього центру. Серед запропонованих заходів: екскурсійна діяльність в зоопарку «Асканія–Нова» та дендропарку, екскурсії екологічними стежками. Біля території угіддя організовуються оглядові екскурсії у кінному екіпажі. Співробітники сектору залучають до співпраці до 300 школярів смт. Асканія–Нова. Періодично випускаються інформаційні листки та буклети.

Сучасний стан рекреації і туризму: Зоопарк «Асканія–Нова», дендропарк загальнодержавного значення і степові ділянки біосферного заповідника «Асканія–Нова»

загалом відвідують близько 60 тис. відвідувачів на рік. Територію угіддя впродовж року можуть відвідувати не більше 500 осіб.

Юрисдикція: Територіальна юрисдикція – Державна адміністрація у Херсонській області. Угіддя функціонально підпорядковане адміністрації Біосферного заповідника «Асканія–Нова».

Орган управління ВБУ: Адміністрація Біосферного заповідника «Асканія–Нова». Адреса: вул. Фрунзе, 13, смт. Асканія–Нова, Чаплинський район, Херсонська обл., 75230, тел./факс: (05538) 611 40, 612 32, 612 86, e-mail: bp_askania-nova@chap.hs.ukrtel.net/

Джерела інформації:

- 1) Заповідники і національні природні парки України. – К.: Вища школа, 1999. – 230 с.
- 2) Літопис природи Національного природного парку «Асканія–Нова». – 19 томів (1983 – 2001 рр.).
- 3) Червона книга України: Тваринний світ. – К.: УЕ, 1994. – 464с.
- 4) Червона книга України: Рослинний світ. – К.: УЕ, 1996. – 608 с.